

РОЗДІЛ I

Теоретико-методологічні основи міжнародних відносин і зовнішньої політики

УДК 327

О. П. Стадник – аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

Значення теорії нового лібералізму для науки про міжнародні відносини

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і дипломатичної служби ЛНУ ім. Івана Франка

Розглянуто роль теорії нового лібералізму в науці про міжнародні відносини. Наприкінці ХХ ст. лібералізм представлений численними гіпотезами, підходами й ученнями, об'єднаними лише довкола ідеологічного складника, але відносно самостійними та неузгодженими між собою. Ліберальна теорія не є цілісною, універсальною й системною. Цей недолік долає політолог Гарвардського університету Ендрю Моравчик у теорії «нового лібералізму». «Преференційна теорія» науковця ставить ліберальну теорію на один рівень із ключовими теоріями міжнародних відносин.

Ключові слова: зовнішня політика, неолиберальний підхід до міжнародної політики, новий лібералізм, інтереси суспільних груп, суспільні актори, преференції.

Стадник О. П. Значение теории нового либерализма для науки о международных отношениях. Рассматривается вопрос роли теории нового либерализма в науке о международных отношениях. В конце ХХ в. либерализм представлен многочисленными гипотезами, подходами и учениями, объединёнными лишь вокруг идеологической составляющей, но относительно самостоятельными и несогласованными между собой. Либеральная теория не является целостной, универсальной и системной. Этот недостаток преодолевает политолог Гарвардского университета Эндрю Моравчик в теории «нового либерализма». «Преференциальная теория» Э. Моравчика ставит либеральную теорию на один уровень с ключевыми теориями международных отношений.

Ключевые слова: внешняя политика, неолиберальный подход к международной политике, новый либерализм, интересы общественных групп, общественные актёры, преференции.

Stadnyk O. P. Value Theory of New Liberalism for Science of International Relations. Article aims to answer the question, what role in the science of international relations theory is new liberalism. At the end of the twentieth century liberalism represented numerous hypotheses, approaches and doctrines, united only around ideological component, but relatively independent and uncoordinated with each other. Liberal theory is not consistent, universal and systematic. This overcomes the disadvantage of Harvard political scientist Andrew Morawchik in the theory of "new liberalism". "Preferential theory" E. Morawchika puts liberal theory on a par with the key theories of international relations.

Key words: foreign policy, liberal approach to international politics, the new liberalism, the interests of social groups, social actors, preferences.

Постановка наукової проблеми та її значення. Теорія нового лібералізму є відносно новою в науці про міжнародні відносини. Вона виникла через недосконалість класичної ліберальної теорії й претендує на статус однієї з ключових у міжнародних відносинах. Новий лібералізм – унікальне явище в науці, з огляду на його масштабність та методологію.

Аналіз останніх досліджень із цієї теми. Попри велику увагу до теорії нового лібералізму в європейських науковців, ця проблема залишилася малодослідженою вченими держав пострадянського простору. В Україні сьогодні не вистачає літератури, присвяченої теорії нового лібералізму.

Формулювання мети та завдань статті. У цій статті визначимо роль та місце теорії нового лібералізму в науці про міжнародні відносини; дослідимо її унікальність і значимість; вивчимо, чи є новий лібералізм актуальною й конкурентоспроможною теорією для аналізу світлової політики сьогодні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Із початку 1990-х років у теорії міжнародних відносин розпочався ренесанс лібералізму. Відродження ліберальних ідей тісно пов'язане зі зміною політичної ситуації у світі. Зміни у світовій політиці 1989–1990 рр. підтвердили ефективність ліберального аналізу міжнародної політики. Це відбулося не випадково: розбудова міжнародних організацій, розвиток вільної торгівлі та поширення демократії в глобальному контексті засвідчили актуальність ліберальних теорій. Таким чином, лібералізм виявився найбільш ефективною теорією про міжнародні відносини.

Ренесанс ліберальних поглядів, які тривалий час називали «ідеалістичними», «легалістичними» або «утопічними» та які через свою нормативну навантаженість й оптимістичні прогресивні ідеї здавалися дискредитованими, був тісно пов'язаний зі зростаючим незадоволенням пануючими до 1990-х років теоріями. Про це переконливо свідчить, зокрема, неспроможність реалізму передбачити закінчення конфлікту між Сходом і Заходом на фоні ліберальних гіпотез про перевагу демократичних держав над тоталітарними.

Тривалий час класичний лібералізм у міжнародних відносинах залишався недосконалим. Як критерії цієї недосконалості визначали «стислість» (основних теоретичних гіпотез) та «особливість» (відмінність основних гіпотез від конкуруючих теоретичних парадигм), порівняно з іншими теоретичними напрямками. Тут передусім слід звернути увагу на те, що в рамках основної ліберальної теорії опрацьовано мало пов'язаних між собою та несистематизованих складових. А основні ліберальні гіпотези пояснюють дуже вузький діапазон проблем.

Теоретики лібералізму Адам Сміт, Імануїл Кант, Джон Стюарт Мілл або Вудро Вільсон на основі власних філософських і політичних гіпотез зробили важливі висновки, які стосувалися взаємозв'язку між внутрішньою державною структурою та поведінкою на міжнародній арені. На них спирається вся ліберальна теорія міжнародних відносин [5, 5–33]. Однак представники лібералізму не змогли поєднати ідейно-історичне пізнання з когерентною теоретичною конструкцією, що могло стати основою для кумулятивних наукових дослідницьких програм. Лібералізм на основі багатого історичного досвіду характеризується «відсутністю чітких меж». Охопивши велику кількість проблем у сфері політики та міжнародних відносин, він не зміг об'єднати окремі гіпотези в єдину цілісну теорію, яка давала би відповіді на всі питання.

Таким чином, на початку 1990-х років паралельно існує низка ліберальних теорій зі спільною ідеологією й різною методологією та проблематикою. З огляду на те, який визначальний фактор найбільше впливає на зовнішню політику держави, визначають різні варіанти лібералізму: *ліберальний інституціоналізм* (демократично структуровані держави здійснюють більш мирну та орієнтовану на співпрацю зовнішню політику, ніж недемократичні), *плюралістичний лібералізм* (збалансований розподіл влади й обмежена боротьба між соціальними групами сприяє коопераційній зовнішній політиці держави), *соціалістичний*, або *комерційний*, *лібералізм* (транснаціональні відносини, відкриті торговельні відносини та взаємозалежність сприяють співробітництву між державами).

Проблемним також є нормативний характер ліберальних учень. Ліберальна теорія в традиції ідеалізму не ставила за мету описувати феномени міжнародної політики. Натомість вона намагалася

теоретично спрогнозувати світову політику, щоб змінити наявні внутрішньосупільні владні відносини. Також ліберальна теорія завжди виконувала функції суспільного аналізу та суспільної критики й таким чином певною мірою втрачала об'єктивність. Саме розбіжність між теоретичним осмисленням та політичною ідеологією перешкождала розвитку коректного прогнозу соціальної реальності на основі ключових ліберальних гіпотез.

Подолати цю прогалину спробував політолог Гарвардського університету Ендрю Моравчік через реформування ліберальної теорії в неідеологічному розумінні. Моравчік усвідомив необхідність існування єдиної цілісної ліберальної теорії міжнародних відносин. Крім того, з огляду на зростання емпіричної ролі лібералізму через зміну світової системи науковець прагне зробити теорію універсальною для тлумачення міжнародної реальності у всіх країнах у будь-які періоди часу. Таким чином він здійснив систематизацію низки ліберальних теорій. А «позитивістський поворот» Моравчіка одночасно звужив і розширив ліберальну теоретичну традицію, звівши лібералізм до «мінімалістського класичного лібералізму», з одного боку, та розширивши традицію, відкрито заявивши про перспективу прогресу – із другого.

Моравчік у своїй ліберальній теорії посилається на підходи Р. Когейна й Дж. Найя. Вони, зокрема, критикували неореалізм за недостатнє врахування внутрішньополітичних чинників. Так неореалізм не може пояснити, якими преференціями керується держава у своїй зовнішній політиці. Новий лібералізм для цього застосовує гіпотезу про внутрішньосупільні пріоритети. Внутрішні політичні процеси формування суспільних інтересів застосовуються, щоб визначити зовнішньополітичні пріоритети держави. Ціллю залишається пояснення міжурядових відносин держав. При цьому ліберальну теорію Моравчіка можна охарактеризувати на основі трьох центральних умов:

- визначальними акторами в міжнародних відносинах є не держави, а соціальні актори та внутрішньосупільні групи;
- зовнішньополітична діяльність держави впливає із суспільних інтересів, які сформувались у внутрішньодержавному політичному процесі;
- співробітництво чи конфронтація в міжнародних відносинах залежать від того, наскільки суспільні преференції, репрезентовані державами, гармонують чи суперечать між собою.

Як теорія Е. Моравчіка впливає на зовнішньополітичні відносини держави, розкривається за допомогою трьох аспектів ліберальної теорії: ідейного, комерційного та республіканського лібералізму. Моравчік об'єднує цими трьома аспектами основні гіпотези в рамках ліберальної теорії міжнародної політики. Вони відрізняються наголошенням на різних вимірах формування державних цілей. Ідейний лібералізм розглядає вплив соціальних ідентичностей на зовнішньополітичні преференції як центральний для пояснення кооперації та конфлікту в міжнародних відносинах. Варіант «комерційного лібералізму» зводить поведінку держави до економічних інтересів важливих суспільних акторів. Тут також центральним тлумаченням є виникнення кооперації на міжурядовому рівні. Республіканський лібералізм конкретизує взаємозалежність між політичною структурованістю країни та її зовнішньополітичною поведінкою. Таким чином, теорія нового лібералізму виступає цілісною, універсальною теорією міжнародних відносин, що здатна пояснити всі аспекти світової політики.

Моравчік із власною версією «нового лібералізму» претендує на розвиток «структурованої ліберальної теорії» [6, 52], яка вперше здійснює систематизацію ліберальних гіпотез. Більшість лібералів старої школи передусім намагалися пояснити поведінку держави на міжнародній арені, виходячи з інтересів її зовнішньої політики, тому піддавалися критиці з боку представників інших теоретичних напрямів. Натомість Моравчік пропонує аналіз системних міжнародних процесів, тобто взаємодій між державами [3, 123–132]. Цим він піднімає ліберальну теорію міжнародних відносин на вищий рівень. Ліберали часто вказували на те, що політична наука ще не володіє необхідною теоретичною основою, щоб належно відобразити взаємодії між державами [1, 362]. Власною структурною ліберальною теорією міжнародних відносин Моравчік намагається подолати цей недолік [3, 123–132]. У його інтерпретації новий лібералізм успішно пояснює міждержавні взаємодії, але дещо незвичним для ліберальної науки чином. Е. Моравчік вважає ключовими акторами в

міжнародній політиці суспільні групи, а не держави чи міжнародні інституції, які лише представляють інтереси суспільних груп на міжнародній арені.

Ліберальний «позитивістський поворот» науковця в 1990-х роках викликав різну реакцію в академічних колах. Найбільш помітними є три напрями критики: по-перше, з боку традиційних системних підходів, які розглядали новий лібералізм як спробу їхньої компрометації. Представники системних теорій дорікали тим, що ліберальна теорія міжнародних відносин є «надкомплексною» для системного аналізу міжнародної політики, оскільки для пояснення зовнішньополітичної поведінки застосовуються різні внутрішньодержавні фактори. По-друге, критика надходила від соціал-конструктивістів, які відхиляли раціоналістську онтологію й суворий методологічний підхід Моравчіка. Учений доводить, що інституції в національних політичних системах формують ідентичність держав та визначають їхні преференції, а в міжнародній системі інституції ніяк не впливають на ідентичність держав. Теоретики конструктивізму стверджують, що насправді міжнародні інституції відіграють дуже важливу роль у процесі формування державної політики. І, зрештою, по-третє, з огляду на те, що нова ліберальна теорія підривала політичний характер класичного лібералізму, її піддавали критиці в нормативній площині. Зокрема, Девід Лонг наголосив, що «кожна з пропозицій Моравчіка припускає значне звуження (...) ліберальної політичної думки. З одного боку, в теорії присутній мінімалістський класичний лібералізм. З іншого боку, спостерігається наявність невдалого позитивізму, що обходиться без ліберальної філософії. (...) У результаті відбувається спотворення лібералізму і теорії міжнародних відносин»[2, 499]. Проте той факт, що Моравчік об'єднав у своїй теорії всі ліберальні підходи, при цьому зберігши ідеологічну ідентичність лібералізму, доводить, що новий лібералізм не слід розглядати як спотворення класичної теорії. Його можна вважати вдосконаленням ліберальної теорії міжнародних відносин.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, теорія нового лібералізму справді є унікальним явищем у науці про міжнародні відносини. Це ґрунтовна цілісна ліберальна теорія, що досліджує всі аспекти світової політики, а також взаємозв'язок внутрішньодержавної та міждержавної політики. Новий лібералізм має важливе значення серед сучасних теорій міжнародних відносин і є перспективним з огляду на подальші дослідження.

Список використаної літератури

1. Czempiel, Ernst-Otto. Friedensstrategien / Ernst-Otto Czempiel. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1986. – 436 с.
2. Long, David. The Harvard School of Liberal International Theory / David Long : A Case for Closure // Millennium. – 1995. – № 24 : 3. – P. 489–505.
3. Moravcsik, Andrew. Federalism and Peace: A Structural Liberal Perspective / Andrew Moravcsik // Zeitschrift für Internationale Beziehungen. – 1996. – № 3 : 1. – P. 123–132.
4. Pletraś Ziemowit Jacek. Teoria gier jako sposób analizy procesów podejmowania decyzji politycznych / Ziemowit Jacek Pletraś. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1997. – 261 s.
5. Richardsen, James L. Contending Liberalisms. Past and Present / James L. Richardsen // European Journal of International Relations. – 1997. – № 3 : 1. – P. 5–33.
6. Zangl, Bernhard. Interessen auf zwei Ebenen. Internationale Regime in der Agrarhandels-, Währungs- und Walfangpolitik / Bernhard Zangl. – Baden-Baden : Nomos, 1999. – 286 s.
7. Zangl, Bernhard. Der Ansatz der Zwei-Ebenen-Spiele. Eine Brücke zwischen dem Neoinstitutionalismus und seinen KritikerInnen? / Bernhard Zangl // Zeitschrift für Internationale Beziehungen. – 1995. – Nr. 2. – S. 393–416.
8. Zangl, Bernhard. Politik auf zwei Ebenen: Hypothesen zur Bildung internationaler Regime / Bernhard Zangl // Zeitschrift für Internationale Beziehungen. – 1994. – Nr. 1. – S. 279–314.

Статтю подано до редколегії
19.09.2011 р.